

SCHULTHEISZ EMIL: HADEGÉSZSÉGÜGYÜNK HELYZETE BUDA VISSZAFOGLALÁSA IDEJÉN

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A XVII. század a világszerte dúló háborúk ideje. Ebben az időben a tudomány is heves szellemi harcok színtere. A skolasztikus megkötöttséggel szemben a rég óhajtott szabadság, a természeti megfigyelésekből vont következtetések igyekeztek érvényre jutni. Az orvostudomány felfedezései – Sydenham, Harvey, Malpighi munkássága – a tábori egészségügy nagy fontosságú kérdéseire is jelentős befolyást gyakoroltak, jóllehet az állandó hadviselő élet ellenére éppen a katonai egészségügy volt hazánkban a legelhanyagoltabb állapotban.

Ez a tény nem magyarázható egyedül az akkori általános higiéné és sebészi technika aránylag alacsony színvonalával. Tábori orvosaink és sebészeink általában nem végeztek rosszabb munkát – amennyire ez a rendelkezésre álló kevés adatból megállapítható –, mint a külföldi seregek chirurgusai. A sebesültek, betegek igen magas halálozási arányszáma jelentős mértékben következménye volt az egész országban és általában a táborokban – várakban pedig különösen – elhanyagolt egészségügyi szervezésnek.

A Budát ostromló hadsereg főbiztosa, Rabatta jelenti: „...a legvitézebb tisztek s a legjobb katonák fekszenek Buda falai alatt...”. Ennek oka nyilvánvalóan az egészségügyi szervezés jóformán teljes hiánya, valamint a tábori sebészek igen alacsony száma.

A felsőbb hadvezetés nem ismerte fel az egészségügy fontosságát. Caraffának, a híres vezérnek fogalma sincs a hadseregéhez tartozó tábori kórház szervezetről, ahonnan pedig több mint hatezer gyógyult beteg és sebesült távozott! Hogy ennek ellenére a seregek egészségügyi és sebészi ellátását nagyjából mégis biztosították, az elsősorban maguknak a magyar és Magyarországon működő orvosoknak, sebészeknek köszönhető.

Ilyen körülmények között nem érdektelen, ha megvizsgáljuk hazánkban a tábori egészségügy szervezetét a XVII. század végén.

Erre vonatkozóan a legtöbb adat Buda ostromáról maradt fent. A külföldi forrásmunkák átlag 60 ezerre teszik a Budát ostromló seregek összlétszámát, ami megegyezik a leghitelesebb magyar adatokkal.

A Lotharingiai Károly vezetése alatt álló sereg az 1686. évi június 12-i előnyomulás idején legnagyobbbrészt császári zsoldosokból állott, de rajtuk kívül Európa csaknem minden hadserege képviselve volt. Az ostromlók között mintegy 15 ezer magyar táborozott.

A tábori egészségügy alapjait az olasz Horatius Menti fektette le, akinek munkásságát a különböző országokban számos tábori higiénikus folytatta.

A francia, angol hadseregek aránylag fejlett egészségügyi szervezése elsősorban a korszak olyan kiemelkedő orvosainak köszönhető, mint pl. Jean L. Petit, W. Harvey, a vérkeringés felfedezője; utóbbi organizációs kérdésekkel is behatóan foglalkozott.

A hazai viszonyokra rámutat az a jegyzékváltás, ami Lajos badeni örgróf és az akkori főhadbiztos, Caraffa között történt Buda visszavétele után. A második melléklet 18. pontjában kéri, hogy a sebesültek és betegek részére kórházat állítsanak fel. Erre a következő válasz érkezett a főhadbiztosságtól: „...a hadbiztosság tábori kórházak felett eddig nem rendelkezett, hanem minden időben a jelenlegi Kardinális Úr külön szervezése és felszerelése gondoskodott erről. Arról, hogy ez miképpen történt, nincs tudomásom. Antonio Caraffa...”.

Nem volt állandó orvosi sebészi kar, hanem alkalomadtán és csak egy háború időtartamára szerződtették őket. Gyakran a bécsi egyetemet vették igénybe abból a célból, hogy a katonák között dúló betegségek gyógykezelésére tanácsot és orvosokat adjon. A király 1661-ben felszólítja a bécsi egyetemet, hogy képzett orvosokat, valamint gyógyszerészeket küldjön a táborba, mert ezek hiánya miatt „nyomorultul pusztulnak” a katonák. A kérésnek megfelelően az egyetem két sebészt küld a táborba, F. F. Ilmer és J. Chr. Verbetz személyében. A Magyaróváron pusztító járvány megfékezése céljából 1684-ben a bécsi egyetem Schönaich doctort küldi a táborba. Ugyanezen évben került Bécsbe – valószínűleg szintén felsőbb utasításra – a nagy tekintélyű nápolyi orvos, L. Antonio Portio is. A több hadjáratban részt vett, és mai szemmel tekintve is komoly felkészültségű higiénikus éles szemmel látta meg a császári seregek elhanyagolt egészségügyi állapotát. 'De militum in castris sanitatis tuenda' című könyve (Bécs, 1739) tartalmazza a tábori életről és a magyarországi hadseregek egészségügyi viszonyairól szerzett tapasztalatait.

Könyvének négy fejezetében sorra tárgyalja az általános higiéné nagy fontosságú kérdéseit. Foglalkozik a katonák élelmezésének, ruházatának, tisztálkodásának kérdéseivel, a táborhely tisztán tartásával. Igen behatóan foglalkozik a kutak, az ivóvíz nagy jelentőségű, de akkor sajnálatosan elhanyagolt problémáival is. Már ő felismeri az egészségügyi felvilágosítás, a csapatok egészségügyi kioktatásának jelentőségét („non doctos docere, sed militum erudiende...”). Sürgeti a védekezést, a megelőzés megszervezését. Véleménye szerint a megfelelő gondoskodással a járványveszély kiküszöbölhető. A magyar csapatok ilyen irányú szervezését

igen hiányosnak tartja. Portio szerint nem elég arra az álláspontra helyezkedni, hogy „úgyis minden az isteni gondviselés következménye”.

Ugyancsak a magyarországi hadegészségügyi viszonyokkal foglalkozik a dán Willio is,¹ aki részt vett a magyarországi törökellenes hadjáratokban is. Ő kifejezetten leszögezi, hogy a tábori betegségek nem sporadikusak, hanem az érintkezés folytán járványok alakjában pusztítanak. A tisztek, a generálisok és az orvosok arra törekedjenek – írja Willio –, hogy a betegségekkel szemben való védekezésre kioktassák a katonákat. Hangsúlyozza a betegek elkülönítésének szükségességét, figyelmeztet a tetvesség veszélyeire. Ő az első, aki Magyarországon tábori fürdők felállítását sürgeti. Ami az akkori szorosán vett hadegészségügyi szervezetet illeti, erre főleg indirekt utalásokat találunk.

A Budát ostromló seregek egészségügyi személyzete kb. a Zrínyi-hadsereg szervezési tervének felelhetett meg. Erre vonatkozóan Zrínyi 'Tábori kis Tracta' című művében a következő adatok találhatók: gyalogezredenként Zrínyi öt borbélyt, lovasezredenként négy borbélyt és tíz-tíz „élés- és beteghezlátót” tervezett. Minden borbély részére egy szolga és három ló tartását engedélyezte. Fizetésüket havi 25 forintban állapította meg. A sebesültek szállítására tábori szekereket rendelt.

A felsőbb orvosi vezetésre vonatkozóan több hiteles adat van. A magasabb parancsnokságok mellé az egészségügyi szolgálat vezetésére külön „Stabsbarbier”-t, illetve „Medicus Castrensis”-t osztottak be. Egy 1690 májusában kelt parancs szerint a törzshöz tartoztak: a segédtisztek, a hadműveleti iroda, a mérnökök, a hadbíró generális és a „Stabsbarbier”.

A beosztott tábori orvosok és sebészek fizetése meglehetősen változó volt. Dumbár András tábori sebész (Feldschaerer von der Löbl. Gr. Cavallionischen Compagnie) járandósága hetenként 2 tallér, naponta 4 dénár árú kenyér, 2 font hús, 3 pint sör, világítás és fa, amihez még búza, fűszerek és vaj járult. Lakása ingyen volt.

Buda visszafoglalása után már rendeletek szabályozták a tábori járandóságot.²

A tábori orvosok és sebészek felszerelését, az instrumentumokat, köszereket és gyógyszereket az ún. tábori láda tartalmazta. Ezek a tábori ládák még azokra a patikaládákra vezethetők vissza, melyek akkoriban minden jelentősebb magyar család tulajdonában megtalálhatók voltak. Ezek voltak hivatva pótolni az igen csekély számú nyilvános patikát. Hadba vonulás alkalmával ilyeneket a nem orvos tisztek, főleg a magasabb parancsnokok is vittek magukkal. Gyakran kaptak patikaládát a csapatok vagy a vezérek. Egy ilyen tábori láda felszerelését írja le Miskoltzy Ferenc tábori chirurgus.³ Cramer J. Gy., a kolozsvári vár tábori sebésze szerint az általa összeállított tábori láda gyógyszerei összesen 113 ft 22 krajcárba kerültek. Ez a mennyiség szerinte „jó ideig” elég egy zászlóalj részére.⁴

Nagyobb seregtestek kötelékében tábori gyógyszerész gondoskodott a csapat elfogyasztott gyógyszereinek pótlásáról, és elkészítette a tábori orvosok által írt recepteket. A mozgó tábori gyógyszerházakon kívül állandó katonai gyógyszerházak is voltak. Esterházy nádor így emlékezik meg ezekről feljegyzéseiben: „Lénárt János tihanyi patikáriusnak passus adatott, hogy orvoslószereivel sebeseinkhez és betegeinkhez szabadon járhasson”.

Az ütközetek sebesülteinek, a tábor betegeinek elszállítása nem volt intézményesen megszervezve. A sebesültek és betegek szállítására nyoszolyákat, hintót, szekereket használtak. (A hordágyat mint szállítóeszközt elsőként Jean L. Petit francia tábori orvos alkalmazta.)

A magyarországi seregekben több, 1686-ban kiadott császári pátiens, valamint hadseregparancsnoki rendelet foglalkozik a sebesültek szállításával. Ezek nem egységes szabályzatok, hanem esetről esetre külön szabályozzák a sebesültek számára kirendelt fogatok számát, irányítását. Az 1683. május 17-én Bruckban kiadott menetparancs pl. arról intézkedik, hogy minden ezred hagyjon hátra egy megbízható altisztet, aki a sebesülteket és betegeket összegyűjti és továbbirányítja. Buda ostroma idején bárkák és hajók felhasználásával már a folyami sebesültszállítás is működött, amint azt Khevenhüller az 'Annales'-ben írja. Megszervezése egyébként nem a hadsereg vezetőorvosa, hanem a hadbizottság hatáskörébe tartozott. A sebesültszállítás végcélja természetesen a kórházban való elhelyezés volt.

Az első tábori kórház és sátor-ambulanciát a spanyol hadseregben találjuk a XV. század második felében. Franciaországban a XVI. század végén tűnik fel a tábori kórház: Amiens ostrománál 1579-ben.

Magyarországon az első hadikórház I. Ferdinánd 1527-ben alapítja Budán. 1596-ban az országgyűlés először hoz általánosságban törvényt a katonai kórházak felállításáról, valamint a sebesült és beteg katonák rendszeres ápolásáról. (Ezt a törvényt az óvatos rendek úgy módosították, hogy legyen e célra minden táborban néhány sátor. Ezek karbantartására azután megszavazták a 10 dénárnyi rendkívüli adót). Ezután következő adatunk katonai kórházra már a XVII. századból való: az alsó-ausztriai kormány 1684-ben felkéri a bécsi egyetemet, hogy ajánljon a bécsi orvosok és sebészek közül néhányat, akik ebben az évben magyarországi katonai kórházban (hospitale militare) szolgálatot teljesíthetnének. A XVII. században tehát már van hazánkban állandó jellegű katonai kórház. Az orvosi és ápolószemélyzet azonban változó volt, nem tartozott a kórház állandó orvosi, ill. személyi állományához.

A török kiűzése után Kollonich Lipót – akkor még kamarai elnök – Esztergomban a törökök elleni hadjárat folyamán megsebesült katonák számára kórházat állított, mely 1685-ben készült el. 1686-ban tábori kórház állott a Margitszigeten is. 1688-ban Budán, a mai I. kerületi Corvin tér helyén állott katonai kórház.

A mozgó tábori kórházak és sátrak az ostromló csapatok közelében települtek. Buda ostrománál oly közel voltak a hadszíntérhez, hogy a fokozódó harcok, heves ágyúzás, a védők időnkénti kirohanásai olyan mértékben veszélyeztették a sebesülteket, hogy Kollonich a kórház-sátrakat a „Szent Endre-sziget”-re helyeztette át. A tábori kórházak a kor viszonyaihoz képest igen eredményesen működtek, amint arról Cornaro velencei követ jelentései is beszámolnak. Az ostrom alkalmával tízezer ember esett el, s így kitűnő eredménynek tartja, hogy hatezer ember gyógyultan távozott a kórházakból. A sebesültek összlétszámát sajnos nem tudjuk, azonban a hatezer gyógyult már magában is arra utal (tekintetbe véve az egész ostromló sereg létszámát), hogy a tábori kórházak működése kielégítő volt.

Ha a tábori orvosok és chirurgusok száma elég nagy, a sebesültszállítás szervezése pedig jobb lett volna, a Budát ostromló csapatok végső vesztesége nyilván még ennél is kisebb lett volna.

A fenti adatok értékelésénél tisztában kell lennünk azzal, hogy a Budát ostromló csapatok szervezése – az ostrom nagy politikai fontosságánál fogva – minden tekintetben sokkal gondosabb és jobb volt a szokásosnál.

¹ Tractatus Med. de Morbis Castrensib. int., 1739

² Regulamentum Militare, 1697

³ Manuale Chirurgicum, 1742

⁴ Cramer: Med. Castrensis, 1739